

CONSIDERACIONS PER A L'ORIENTACIÓ ESCOLAR DE L'ALUMNAT AMB TRASTORNS DE L'ESPECTRE AUTISTA[*]

M. Teresa Castilla Castilla

Psicòloga. Equip d'Assessorament Psicopedagògic Servei Educatiu de Sants-Montjuïc

RESUMEN

El siguiente artículo recoge las modalidades de escolarización actuales en Catalunya y elementos del contexto escolar, familiar y de los servicios específicos a tener en cuenta en la orientación escolar del alumnado con TEA. Incluye también los indicadores de cuatro perfiles que relacionan nivel de trastorno con necesidades educativas especiales y modalidades de escolarización, así como una pauta de observación.

ABSTRACT

The following article summarizes the current types of schooling in Catalunya and some elements of the familiar and scholar context to be taken into account with the services needed in the school guidance of students with ASD (TEA). It also includes indicators of four profiles that link the gravity of the disorder with special educational needs and schooling modalities as well as a pattern of observation.

SITUACIÓ ACTUAL I MODALITATS D'ESCOLARITZACIÓ

Les normatives de les darrers dècades han manifestat la voluntat política i social de que l'alumnat amb necessitats educatives especials rebi l'atenció educativa que necessita en entorns ordinaris.

El Decret 299/1997 del Departament d'Ensenyament, que regula l'atenció de les necessitats educatives especials, indica que aquest alumnat només s'escolaritzarà en centres d'educació especial quan, després de la valoració psicopedagògica, es consideri que no és possible fer-ho en centres on els correspongui, o en aquells triats pels seus pares. Progressivament s'ha contemplat l'escolarització compartida (Departament d'Educació 1997-2010) com una alternativa en els processos d'inclusió. Al document *Aprenem junts per viure junts. Pla d'Acció 2008-2015* el Departament d'Educació manifesta les intencions sobre inclusió escolar previstes per aquest període. S'inclou la formació a equips directius, serveis educatius, professionals especialistes i professorat d'aula; la creació de serveis educatius específics per alumnat amb trastorns del desenvolupament i la conducta, i amb discapacitat motriu; i la participació dels centres d'educació especial com a centres de referència i de col·laboració en l'escolarització d'alumnat amb discapacitat en centres ordinaris.

En aquests moments a Catalunya comptem amb les següents modalitats d'escolarització per l'alumnat amb necessitats educatives especials:

- Escolarització en centre ordinari amb suports per a l'atenció a la diversitat i d'educació especial generals.
- Escolarització en centres ordinaris d'atenció preferent a alumnat amb dèficits auditius o motrius.
- Escolarització en centre ordinari amb Unitats de Suport per a l'Educació Especial (USEE)[1].
- Escolarització compartida entre centre ordinari i centre d'educació especial o a la inversa.
- Escolarització en centre d'educació especial.

1. Escolarització en centre ordinari amb suports per a l'educació especial generals.

Aquesta és la modalitat d'escolarització més normalitzada. Implica l'escolarització en un centre ordinari, proper al domicili o escollit pels seus pares, on l'alumne rep l'atenció dels mestres o professors del nivell o cicle on està ubicat, i dels suports per a l'educació especial generals del centre.

S'entén per *suports per l'educació especial generals del centre* aquells de que disposen tots els centres ordinaris per a recolzar l'atenció a la diversitat del seu alumnat, com són els mestres d'educació especial en centres d'infantil i primària, i els mestres de pedagogia terapèutica, el professorat de l'especialitat d'orientació educativa i d'atenció a la diversitat en centres de secundària.

En aquells casos en que l'infant presenta problemàtiques en la mobilitat, trastorns greus del desenvolupament o la conducta, o altres problemàtiques de salut, es pot sol·licitar personal auxiliar d'educació especial o monitoratge, que acompanyi l'alumne/a en determinades activitats, l'ajudi en aspectes d'autonomia i en els tractaments específics que requereixi.

L'alumnat amb trets característics d'espectre autista que pot compartir una bona part de les activitats i del currículum ordinari amb els seus companys acostuma a estar escolaritzat en centres ordinaris, si bé pot tenir necessitat de suports personals i d'adaptacions de les activitats en situacions determinades (veure descripció perfil 1 a taula 1).

2. Escolarització en centre ordinari d'atenció preferent a alumnat amb discapacitats.

El Decret 299/1997 també anomena la possibilitat de que alguns centres ordinaris puguin ser referents per a l'atenció d'alumnat amb discapacitats quan per a la seva atenció es requereixi equipament singular o especialització professional de difícil generalització. D'aquesta manera s'ha guiat l'escolarització d'una part d'alumnat amb discapacitats auditives i motrius, agrupant-los en

centres ordinaris dotats de recursos personals i materials específics, i de les adaptacions arquitectòniques necessàries. Això ha permès fer més rendibles aquests recursos, aprofitar la formació que rep el professorat i augmentar la competència dels professionals en l'atenció d'alumnat amb aquestes característiques.

El Departament d'Educació de Catalunya no ha contemplat aquesta modalitat d'escolarització per alumnat amb trastorns de l'espectre autista o amb trastorns generalitzats del desenvolupament, a diferència de com s'ha fet en altres autonomies de l'estat espanyol (Crespo Cuadrado 2001, Hernández 2006) o en altres països de la comunitat europea, malgrat s'han dut a terme algunes experiències en aquest sentit, com en la zona del Vallés.

3. Escolarització en centre ordinari amb unitats de suport per a l'educació especial (USEE).

Les unitats de suport a l'educació especial (USEE) són recursos per facilitar que l'alumnat amb manca d'autonomia per causa de discapacitats motrius, intel·lectuals severes o trastorns greus del desenvolupament i la conducta puguin participar en entorns escolars ordinaris (Departament d'Educació, 2010.1).

Aquest recurs pot atendre entre 5 i 8 alumnes que tenen els seus grups ordinaris de referència. La dotació de recursos humans suposa un/a mestre/a d'educació especial i un/a educador/a d'educació especial per als centres de primària, i dos professor/es especialistes en orientació educativa i un/a educador/a d'educació especial als centres de secundària. El referent curricular per l'alumnat atès per la USEE ha de ser el propi de l'etapa on està escolaritzat, prioritzant els aspectes que afavoreixin l'autonomia, l'equilibri personal i el desenvolupament d'habilitats socials. Aquest alumnat ha de tenir un Pla Individualitzat, elaborat pels professionals implicats en l'atenció de cada alumne, que guïï l'acció educativa.

Mitjançant el treball empíric realitzat durant la llicència d'estudi, s'observà que les USEE s'organitzen donant atenció a l'alumnat de maneres molt diverses, en funció de l'estil d'atenció a la diversitat que tingui el centre, el tipus de lideratge dels equips directius i la formació i experiència dels professionals responsables.

Actualment, en alguns centres amb USEE es concentra un nombre considerable d'infants amb característiques de l'espectre autista que tenen necessitats de suport intensiu i especialitzat (veure descripció perfil 2 a la taula 2).

4. Escolarització compartida.

Aquesta modalitat s'està utilitzant com una alternativa en els processos inclusius dels darrers anys. L'alumnat comparteix l'horari escolar entre un centre ordinari i un d'educació especial, o una Unitat d'Escolarització Compartida (UEC).

Els centres implicats en l'escolarització compartida d'un alumne/a han de coordinar-se per acordar aspectes del pla individualitzat, fer el seguiment de l'evolució que fa i dels ajustos que calgui realitzar, amb la col·laboració de l'Equip d'Assessorament Psicopedagògic (EAP). Els acords presos han de quedar reflectits en un protocol proposat per aquesta finalitat.

Segons la normativa actual (Departament d'Educació, 2010.1), l'alumna/e en escolarització compartida ha d'estar matriculat al centre on estigui presencialment més hores, i no existeix la possibilitat de tenir una "matrícula compartida o d'ocupar "plaça a horari parcial". El centre on no està matriculat dóna l'atenció educativa i fa les coordinacions corresponents sense tenir reconegut com a propi aquest alumnat, el que en ocasions comporta dificultats en l'adjudicació de recursos per a ells/es. Fóra bo regularitzar aquestes situacions.

L'alumnat escolaritzat en aquesta modalitat pot ser aquell a qui el centre ordinari no li pot oferir tots els recursos i el nivell d'atenció que necessita, i el centre d'educació especial actua com a servei complementari. També poden ser infants escolaritzats en centres d'educació especial que degut al seu progrés es considera favorable i convenient donar-los la possibilitat de relacionar-se i compartir aprenentatges amb alumnat dels centres ordinaris (veure descripció de perfil 3 a la taula 3).

L'escolarització compartida entre centre ordinari i centre d'educació especial és força habitual en alguns territoris per atendre l'alumnat amb necessitats d'atencions terapèutiques no suficientment cobertes, i/o de recursos educatius específics dels que no disposa el centre ordinari, com poden ser els que presenten trastorns de l'espectre autista. Els centres especials, en ocasions, poden proveir aquests recursos que els serveis de zona o la pròpia escola ordinària no poden oferir suficientment.

Durant la investigació realitzada, els professionals dels centres d'educació especial manifestaren les dificultats amb que es troben per iniciar processos d'inclusió d'infants escolaritzats en ells que estan evolucionant positivament. Sovint es dóna una manca de places vacants en els grups dels centres ordinaris on hauria d'incorporar-se aquest alumnat, o les condicions d'acollida no són suficientment adequades per la insuficiència de recursos de suport, el que condiona la predisposició del professorat.

Des de fa uns anys s'han dut a terme experiències en les que el centre d'educació especial posa a disposició de l'ordinari professionals que atenen l'alumne/a dins del mateix durant unes hores setmanals, fent acompanyant i treballant alguns aspectes de caire més específic. Darrerament el Departament d'Educació ha concertat la col·laboració d'alguns d'aquests centres en programes específics de suport a alumnat amb discapacitat escolaritzats en els centres ordinaris (Departament d'Educació 2010.2).

Les unitats d'educació compartida (UEC) són unitats d'institucions privades que tenen un concert amb el Departament d'Educació, on s'acull alumnat escolaritzat en l'etapa d'educació secundària amb dificultats d'adaptació a l'entorn escolar i amb problemàtiques de conductes disruptives. No són recursos destinats, en principi, a alumnat amb característiques de l'espectre autista.

5. Escolarització en centre d'educació especial

Els centres especials disposen de professionals amb formació i experiència per atendre l'alumnat amb discapacitats o trastorns. Poden oferir l'atenció d'especialistes (logopedes, psicomotricistes,

psicòlegs clínics, metges...) dels que no sempre disposen els centres ordinaris. Han de prioritzar el desenvolupament de la comunicació, l'autonomia, la competència en les relacions interpersonals, la integració social i l'adquisició d'habilitats relacionades amb entorns laboral de l'alumnat, d'acord amb l'edat i el moment evolutiu de cada alumne/a. Aquests projectes s'han de concretar en els plans individualitzats que han de tenir com a referència el currículum de l'ensenyament bàsic.

Donada la complexitat del treball educatiu amb alumnat amb trastorns de l'espectre autista i altres trastorns mentals es fa necessari una formació força especialitzada per part dels professionals que treballen amb ell/es. És per això que es van crear, fa unes dècades, centres d'educació especial i Unitats Mèdico-Educatives (UME)[2] amb personal especialitzat i organitzacions adaptades, que han fet una gran aportació a l'atenció integral d'infants amb aquests trastorns i que continuen tenint una demanda considerable actualment. Aquest recursos permeten que aquests centres estiguin més preparats per a suportar situacions de crisi o períodes de comportaments difícils de l'alumnat, al mantenir un entorn estable i d'atenció terapèutica al llarg de la jornada escolar.

A l'hora de fer l'orientació escolar, pot existir la possibilitat de fer-ho a un centre d'aquestes característiques, si es troba en el territori on viu l'alumne, o a un centre d'educació especial no especialitzat.

Etxabe al 2002 ja va dir que els centres d'educació especial s'han d'entendre i han d'actuar com un element integrador i no segregador, del sistema educatiu, ja que si no és així poden quedar reduïdes les seves potencialitats. Els hem de veure com un conjunt de recursos per ajudar a atendre les necessitats educatives greus i permanents de l'alumnat, amb paper actiu i protagonista dins del conjunt del mateix sistema. Aquest és el camí que segueixen alguns d'aquests centres, com es desprèn del dit fins ara.

ELEMENTS PER A L'ORIENTACIÓ ESCOLAR DE L'ALUMNAT AMB TEA

L'orientació en relació a les necessitats educatives i la modalitat d'escolarització dels infants amb discapacitats o trastorns es duu a terme després d'una valoració psicopedagògica que engloba tant les característiques personals com les condicions dels agents i institucions que s'han d'ocupar de donar-li atenció educativa i personal. Cada cas ha de ser valorat i orientat de manera singular, tenint en compte no només els dèficits o dificultats de l'infant i del seu entorn, sinó també les capacitats i els aspectes afavoridors del creixement que presenten.

La necessitat de contemplar tots aquests elements a l'hora de fer una orientació escolar no està lliure de complexitat en algunes ocasions, i el professional que la realitza pot requerir alguns referents que l'ajudin a decantar-se per una modalitat o un altre d'escolarització. Amb la intenció de facilitar la tasca orientadora, en especial la dels Equips d'Assessorament Psicopedagògic, que són els serveis que tenen encomanades aquestes funcions des del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, a continuació recullo alguns aspectes del context que cal considerar. Sabem

que difícilment es podran tenir en un mateix centre totes les condicions idònies per un alumne/a, però els següents indicadors sobre l'entorn poden servir de guia per fer una valoració contextual del/s possibles centre/s receptors, a partir d'aquells aspectes que s'han considerat necessaris per l'atenció educativa de l'alumnat amb trastorns de l'espectre autista (Castilla, 2009 i 2010).Ç

Pel que respecta a l'infant, he intentat establir una relació entre els diferents nivells de desenvolupament que presenta l'alumna/e amb trastorn i les necessitats educatives que pot tenir. Les taules 1-4 inclouen diferents perfils, on el/la professional que fa la valoració psicopedagògica i l'orientació escolar pugui ubicar l'infant.

Condicions del context

Les condicions a continuació especificades s'expliquen més àmpliament en el document memòria de la llicència d'estudis realitzada (Castilla 2009), tant en el que fa referència al centre escolar com a la família. Es contemplen també les atencions específiques que l'infant estigui rebent, o que pugui arribar a tenir, per part dels serveis externs de l'àmbit de salut o social, ja que poden ser una variable important a l'hora de considerar una modalitat d'escolarització en centre ordinari, o la necessitat d'atenció més especialitzada en escola amb recursos clínics.

1. Centre Educatiu:

1.1. En relació a la cultura i l'organització del centre:

- Actituds del professorat acollidores i acceptadores de les diferències.
- Projectes de centre que incloguin pràctiques inclusives i d'atenció a les diverses necessitats de l'alumnat, amb Equip Directiu que les lideri i dinamitzi.
- Participació del conjunt del professorat respecte a les necessitats diverses de l'alumnat.
- Existència d'espais de coordinació que permetin el treball de cooperació entre professionals, tant els de dins com amb els de fora del centre.
- Una mentalitat flexible que permeti adequar els horaris i la utilització d'espais i recursos
- Capacitat de sensibilitzar d'altres membres de la comunitat (alumnat en general, altra personal, famílies, entorn de l'escola...) per l'acceptació de l'alumnat amb trastorns de l'espectre autista.
- Les condicions i organització espacial: possibilitat d'oferir espais poc complexos i que facilitin la disminució de tensió si ho necessita l'infant.

1.2. En relació a la formació i l'assessorament:

- Formació específica dels professionals del centre en relació a alumnat amb trastorns de l'espectre autista o generals del desenvolupament.
- Possibilitats d'assessorament al personal de l'escola per part de professionals especialitzats.

1.3. En relació al currículum:

- Programació d'activitats adaptades que incorporin les competències a prioritzar, en funció del nivell de desenvolupament i de trastorn de l'infant, i que permetin la seva participació. En especial les relacionades amb:

- ✓ Autonomia personal i afectives
- ✓ Relació social
- ✓ Comunicació i Llenguatge
- ✓ Simbolisme i imaginació
- ✓ Organització de pensament i per l'aprenentatge.
- La possibilitat d'utilitzar metodologies afavoridores del desenvolupament de les capacitats prioritzades, que facilitin el sentit de l'activitat, i en organitzacions de grup diverses.

1.4. En relació als recursos humans:

- Possibilitat de suport personalitzat amb atenció psicoeducativa (Castilla, 2009)
- Possibilitat d'atenció psicològica i psiquiàtrica en el centre educatiu si l'alumne/a o necessita.

1.5. En relació al treball amb la família de l'alumne/a:

- Possibilitat d'establir una relació freqüent i de col·laboració amb la família.
- Possibilitat d'oferir-li suport professional especialitzat des del centre si es considera necessari.

1. Família:

- La modalitat d'escolarització desitjada per al seu fill.
- Condicions emocionals i possibilitats organitzatives.
- La possibilitat de tenir una relació de col·laboració amb els professionals de l'escola.
- Necessitats que presenten de suport dels professionals de l'escola.
- Si els germans estan escolaritzats en el mateix centre.

2. Serveis Externs a l'Escola:

- Tipus d'atenció individualitzada que rep l'infant i freqüència.
- Possibilitats d'atenció a la seva família.
- Organització que permeti l'adequada col·laboració amb l'entorn escolar.

PERFILS DE NECESSITATS D'ALUMNAT AMB TEA

Els diferents nivells de desenvolupament i trastorn de cada infant suposen unes necessitats educatives a les que l'entorn educatiu ha de respondre per a minimitzar les barreres per l'aprenentatge i la participació. Considerant les diferents modalitats d'escolarització existents actualment en el nostre territori, i els diferents graus de necessitats educatives especials dels infants amb trastorns de l'espectre autista, he descrit quatre perfils d'alumnat susceptible de ser atès en diferents modalitats (taules 1-4). La intenció ha estat cercar uns indicadors que permetin aproximar-se a diferents nivells de desenvolupament i d'afectació dels trastorns de l'espectre autista dins del marc escolar i vincular-los a les necessitats educatives i les diferents possibilitats de modalitat d'escolarització.

Cal recordar la condició de ventall en els trastorns de l'espectre autista, que es manifesten amb diferents nivells d'alteracions al llarg del desenvolupament de cada persona. La vinculació a algun dels següents perfils i a la modalitat d'escolarització corresponent ha de realitzar-se tenint en compte la individualitat de cada sub-

jecte, com a pròpia d'un moment precís de la seva evolució i no quelcom definitiu, així com les possibilitats dels entorns familiar, escolar i sanitari on es troba ja que, en bona mesura, l'evolució que faci dependrà del tipus i grau d'atenció que rebí. Per tant, el següents perfils només pretenen ser una aproximació, no classificadora sinó referencial, pels professionals encarregats de l'orientació escolar, a utilitzar sempre en relació a un context i en un període concret de l'evolució de l'infant.

Voldria remarcar que la relació establerta entre tipus de necessitats educatives i la modalitat d'escolarització respon a una anàlisi, que pretén ser realista, de l'atenció als infants amb discapacitats al nostre país en els darrers anys. Per tant no deixa de ser també quelcom contextual i variable que és d'esperar evolucioni vers a formes d'escolarització cada cop més inclusives i de qualitat en la resposta educativa.

L'elaboració dels següents perfils s'ha realitzat prenent com a referència nivells evolutius corresponents al període d'escolarització al segon cicle de l'etapa d'educació infantil. A l'hora de situar un/a alumne/a en un perfil concret ens trobarem que no s'acompliran tots els indicadors alhora, ja que aquests corresponen a diferents maneres de manifestar el trastorn autista. El perfil més ajustat a un infant serà aquell que s'adequa més al nivell de desenvolupament que presenta en les diferents capacitats (allà on és dona un major nombre d'ítems). Aquest ens indicarà quin tipus de necessitats té i la modalitat d'escolarització que podria ser-li més adequada.

Les diferències entre els ítems de cada perfil són tant sols de matís. Cal ser molt curiosos en l'observació d'aquests matisos, on es requereix la participació dels docents que coneixen l'infant. Tanmateix, alguns ítems poden ser molt més significatius que d'altres a l'hora de determinar l'orientació escolar.

Per facilitar l'observació s'adjunta la **Pauta per a la valoració psicopedagògica d'infants amb trets relacionats amb l'espectre autista**. Vull remarcar que aquesta és una eina que s'ha començat a utilitzar recentment a la pràctica. Per tant cal anar valorant la seva adequació i fer els ajustos necessaris. Agrairé els comentaris i suggeriments que els lectors o usuaris de la mateixa puguin fer al respecte.

PERFIL 1 (INICI DEL SEGON CICLE D'EDUCACIÓ INFANTIL)				
INDICADORS DE DESENVOLUPAMENT I TRASTORN				TIPUS DE NECESSITATS EDUCATIVES
CAPACITATS D'AUTONOMIA PERSONAL I AFECTIVES	CAPACITATS DE RELACIÓ SOCIAL	CAPACITATS COMUNICATIVES (inclou SIMBOLISME I IMAGINACIÓ)	CAPACITATS D'ORGANITZACIÓ DE PENSAMENT I PER L'APRENENTATGE	ESCOLARITZACIÓ EN CENTRE ORDINARI AMB SUPORTS ESPECÍFICS EN SITUACIONS DETERMINADES
C.E.1. Encara no controla esfínters però es preveu que podrà fer-ho en els properes mesos.	I.A.1. Tolera la relació amb adults coneguts i propers.	I.C.1 Té intenció comunicativa però amb poc intercanvi recíproc amb l'altre.	R.S.1. Tolera situacions amb estímuls sensorials intensos i canviants, però de vegades sembla incòmode (es tapa les orelles, s'amaga...).	<p>És alumnat que pot participar en una bona part de la jornada escolar en les activitats generals amb el conjunt de companys, compartint el mateix currículum. Cal, però, fer ajustos en la prioritització d'algunes capacitats, en l'organització i en l'estructuració de les activitats. En algunes d'aquestes situacions necessita acompanyament o ajut d'un adult (quan presenten complexitat, o quan li puguin provocar un cert malestar).</p> <p>També pot necessitar algunes estones de treball en un entorn més reduït (en petit grup o individual) i amb professorat especialitzat, que permetin abordar, de manera més personalitzada, aspectes de caire relacional, afectiu, comunicatiu, de procés de pensament i de representació simbòlica que siguin difícils de treballar específica i suficientment amb el grup general. Per tant, presenta necessitats de suport especialitzat en situacions determinades, no generalitzables a tota la jornada escolar.</p> <p>Probablement també presenta necessitats d'atenció per part d'altres professionals especialistes (logopeda, psicomotricista, psicòleg, metge...), que el centre educatiu té possibilitat d'oferir-l'hi, i/o que rep en els serveis específics del sector on viu.</p> <p>El nivell intel·lectual concret, si és avaluable, pot estar entre la normalitat i el retard mental lleu.</p>
A.V.1. Necessita ajut de l'adult, però col·labora en vestir-se i desvestir-se.	V.1. Té vincle establert amb figures parentals o de referència.	C.1. Té comprensió d'ordres relacionades amb l'entorn concret on es mou.	S I.1. Manifesta intencionalitat en les seves accions, encara que aquesta sigui molt primària (predomini de l'activitat motriu...).	
A.M.1. Pot necessitar ajut per menjar.	A.C.1. Pot compartir amb elles mirades o accions conjuntes.	E.1. El seu llenguatge expressiu pot ser poc, o inusualment desenvolupat per la seva edat.	1.FLX.1. Pot tenir alguns objectes o temes d'interès obsessius, però pot participar en activitats proposades.	
R.A.1. Si la mestra o educadora s'absenta pot sentir-se neguitós.	C.M.1. Pot tenir dificultat en captar les expressions o indicis de pensaments o sentiments d'altres (quan la mestra o pares s'enfaden, quan plora un altre nen...).	E.E.1. Té dificultats per expressar desitjos o emocions de manera intencional.. Però ens dona alguna indicació i així podem captar alguna cosa del que li passa.	2.FLX.1. Pot mostrar-se perfeccionista en les seves realitzacions.	
R.N.1. Pot inquietar-li les situacions noves o els canvis en el seu entorn, però els tolera i s'adapta sense que es produeixi una desestabilització emocional.	AD i C.1. Pot mostrar un gran esforç per respondre als requeriments dels adults, fent una sobreadaptació.	I.1. En alguns moments pot imitar el que fan adults o altres infants de manera espontània.	ANT.1. Pot anticipar situacions habituals davant d'indicadors coneguts.	
F.1. Pot tolerar les frustracions sense fer rabioles fortes, o si les té es poden reconduir sense massa dificultat.	R.C.1. Pot observar el que fan altres nens però pràcticament no té interaccions amb ells.	S.1. Pot fer un joc funcional encara que sigui repetitiu i amb poca continuïtat.	AT.1. Té tendència a dispersar l'atenció, però pot estar estones curtes realitzant una acció sense necessitat de l'ajut de l'adult.	

(Taula 1)

PERFIL 2 (INICI DEL SEGON CICLE D'EDUCACIÓ INFANTIL)				
INDICADORS DE DESENVOLUPAMENT I TRASTORN				TIPUS DE NECESSITATS EDUCATIVES
CAPACITATS D'AUTONOMIA PERSONAL I AFECTIVES	CAPACITATS DE RELACIÓ SOCIAL	CAPACITATS COMUNICATIVES (inclou SIMBOLISME I IMAGINACIÓ)	CAPACITATS D'ORGANITZACIÓ DE PENSAMENT I PER L'APRENENTATGE	ESCOLARITZACIÓ EN CENTRE ORDINARI AMB SUPORTS ESPECÍFICS EN SITUACIONS DETERMINADES
C.E.2. Pot no controlar esfínters i no es preveu quan podrà fer-ho (hi ha algun indicati de comprensió de l'hàbit).	I.A.2. Manifesta poc interès o intermitent per la relació amb adults coneguts i propers.	I .C.2 -Manifesta alguna intenció comunicativa amb les figures de referència, encara que discontinua i sense llenguatge oral.	R.S.2. Davant d'estímul sensorials intensos es mostra inquiet, plora o vol marxar, però es tranquil·litza amb la companyia de l'adult.	<p>L'alumnat d'aquest perfil requereix un pla individualitzat, que pot incloure adaptacions importants, ja siguin del currículum, de l'organització de l'entorn educatiu i de l'estructuració de les activitats, per tal de potenciar les capacitats menys desenvolupades i alterades de manera intensa.</p> <p>Pot romandre en activitats generals del grup ordinari i participar en algunes d'elles, però generalment necessita de l'acompanyament o suport de l' adult.</p> <p>Pot ser necessari que estigui una part de la jornada escolar en grup reduït (3-4 alumnes) amb professorat especialitzat per facilitar la tasca psicoeducativa. En tot cas, requereix una atenció educativa intensiva i especialitzada durant la major part de la jornada escolar, que fa necessària una dotació extraordinària de recursos personals i materials per al centre educatiu.</p> <p>També presenta necessitat d'atenció d'altres professionals (logopeda, psicomotricista, psicòleg, metge...), que el centre educatiu té possibilitat de oferir-l'hi, i/o que rep en els serveis específics del sector on viu.</p> <p>Si fos avaluable, el nivell intel·lectual estaria entre normal i retard mental moderat.</p>
A.V.2. Pot ser que no col·labori en vestir-se i desvestir-se o ho faci de manera molt passiva.	V.2. Té moltes dificultats en establir vincles, o està molt estretament vinculat a alguna de les figures parentals i manifesta moltes dificultats per separar-se'n.	C.2. Sembla tenir moltes dificultats per comprendre ordres i enunciats orals relacionats amb sí mateix i el seu entorn. Sovint no respon a ells.	S.I.2. En ocasions mostra Intencionalitat en les seves accions.	
A.M.2. Necessita ajut per menjar (presenta dificultats en l'acceptació d'aliments nous, menja de manera indiscriminada...).	A.C.2. Les accions amb l'altre van bàsicament adreçades a aconseguir el que vol.	E.2. Es comunica per aconseguir el que vol utilitzant la ma de l'adult com allargament de la pròpia. Pot utilitzar altres recursos expressius: gest, sons, cantarella, o paraules, però sense un significat que es pugui compartir.	1.FLX.2. Manifesta adhesió a objectes o activitats repetitives o estereotipades.	
R.A.2 Es mostra molt inquiet i desorientat en l'absència de l'educadora habitual.	C.M.2. Sembla que no li afecta o no pot reconèixer les expressions dels altres: enuig, advertiment.	E.E.2. Només puntualment expressa desitjos o emocions de manera intencional. Quan ho fa pot ser de manera poc adequada (amb impaciència, plors, preguntes repetitives...).	1.FLX.2. Manifesta adhesió a objectes o activitats repetitives o estereotipades.	
R.N.2. En situacions noves o imprevistes pot mostrar-se molt neguitós. Pot plorar o voler marxar.	AD i C.2. Respon a les frustracions amb rebequeries i cal que l'adult el contingui durant una estona.	E.E.2. Només puntualment expressa desitjos o emocions de manera intencional. Quan ho fa pot ser de manera poc adequada (amb impaciència, plors, preguntes repetitives...).	2.FLX.2. Generalment es mostra resistent als canvis.	
F.2. Davant de frustracions pot tenir reaccions d'esclat emocional, amb algunes rabioles que poden ser difícils de contenir.	R.C.2. Només puntualment i amb la inducció de l'adult pot mirar d'altres nens.	S.2. El joc és bàsicament de caire sensoriomotriu. Pot haver indicis de joc funcional.	ANT.2. Pot arribar a fer anticipació d'alguna situació quotidiana.	

(Taula 2)

PERFIL 3 (INICI DEL SEGON CICLE D'EDUCACIÓ INFANTIL)				
INDICADORS DE DESENVOLUPAMENT I TRASTORN				TIPUS DE NECESSITATS EDUCATIVES
CAPACITATS D'AUTONOMIA PERSONAL I AFECTIVES	CAPACITATS DE RELACIÓ SOCIAL	CAPACITATS COMUNICATIVES (inclou SIMBOLISME I IMAGINACIÓ)	CAPACITATS D'ORGANITZACIÓ DE PENSAMENT I PER L'APRENTATGE	ESCOLARITZACIÓ EN CENTRE ORDINARI AMB SUPORTS ESPECÍFICS EN SITUACIONS DETERMINADES
<p>Els nivells de desenvolupament i trastorns cabalarien entre els corresponent al perfil 2 i 4. Els factors contextuals poden determinar la decisió d'escolarització compartida.</p>				<p>No sembla adequat iniciar l'escolarització en dos centres al mateix temps en edats primerenques. Podria ser indicada aquesta modalitat quan l'infant amb necessitats educatives especials significatives ja està escolaritzat amb anterioritat en el centre ordinari on continuarà, però no se li poden oferir totes les atencions específiques que requereix. El centre d'educació especial li proveeix els serveis o professionals complementaris durant una part de l'horari escolar.</p>
				<p>ESCOLARITZACIÓ COMPARTIDA ENTRE CENTRE D'EDUCACIÓ ESPECIAL I CENTRE ORDINARI</p>
				<p>Podria ser indicada aquesta modalitat quan l'infant ha estat escolaritzat amb anterioritat en el centre especial, ha fet un progrés important en els aspectes d'autonomia, emocionals i comunicatius, i es considera que pot beneficiar-se del contacte social més ampli i normalitzat amb iguals que li proporciona l'entorn ordinari durant una part de la jornada escolar.</p>

(Taula 3)

PERFIL 4 (INICI DEL SEGON CICLE D'EDUCACIÓ INFANTIL)				
INDICADORS DE DESENVOLUPAMENT I TRASTORN				TIPUS DE NECESSITATS EDUCATIVES
CAPACITATS D'AUTONOMIA PERSONAL I AFECTIVES	CAPACITATS DE RELACIÓ SOCIAL	CAPACITATS COMUNICATIVES (inclou SIMBOLISME I IMAGINACIÓ)	CAPACITATS D'ORGANITZACIÓ DE PENSAMENT I PER L'APRENENTATGE	ESCOLARITZACIÓ EN CENTRE ORDINARI AMB SUPORTS ESPECÍFICS EN SITUACIONS DETERMINADES
C.E.4. Pot no controlar esfínters i no es preveu quan podrà fer-ho.	I.A.4. No manifesta interès pel contacte amb persones. Sembla impenetrable.	I.C.4. Absència de comunicació intencionada. Mutisme total o parcial.	R.S.4. Davant d'estímul sensorials intensos s'inquieta molt (plora, vol fugir, agredeix...), és molt difícil calmar-lo.	<p>Es tracta d'alumnat que necessita suport especialitzat de manera generalitzada tota la jornada escolar, en un entorn poc complex, estructurat i previsible. Necessita sovint una relació educativa d'un a un per oferir-li la possibilitat d'establir vincles relacionals, estimular les diferents capacitats, reduir sobreexcitacions, i ajudar-lo a donar sentit a la seva activitat.</p> <p>1. CENTRE NO ESPECIALITZAT EN TEA L'escolarització en Centre d'Educació Especial no especialitzat en alumnat amb Trastorns de l'Espectre Autista estaria indicada en aquells casos en que es considera convenient que l'alumne comparteixi l'horari escolar amb altres infants amb problemàtiques diferents a la seva, on pugui tenir models relacionals més diversificats que els que hi pugui haver en un centre especialitzat. També seria indicat quan en el territori no existeixen centres especialitzats, o no són accessibles per manca de transport.</p> <p>Requereix l'atenció de diversos especialistes (logopeda, psicomotricista, psicòleg, metge...), alguns dels quals pot oferir-li el centre educatiu. Pot rebre atenció de professionals dels serveis específics del sector on viu.</p> <p>Si fos avaluable, el nivell intel·lectual seria de retard mental lleu a moderat o greu.</p> <p>2. CENTRE ESPECIALITZAT EN TEA Les característiques de l'alumnat serien les mateixes que en el punt anterior, però en aquest cas es considera necessària una preparació molt especialitzada en TEA dels professionals que hi treballen en el centre, així com la presència de perfils professionals clínics: psicòlegs clínics i psiquiatres infantils, per tal que sigui possible una atenció integrada a l'alumnat des l'entorn educatiu.</p>
A.V.4 Generalment no pot col·laborar en vestir-se i desvestir-se.	V.4. Pràcticament no té vincles relacionals amb persones, o pot existir vincle amb alguna de les figures parentals, però de forma adhesiva, molt indiferenciada, amb dificultats per a separar-se'n físicament.	C.4. No hi ha respostes quan se'l crida o se li donen indicacions.	S.I.4. El seu moviment i activitat sembla no tenir objectius ni intenció.	
A.M.4. Necessita ajut per menjar (menja només alguns aliments concrets i no accepta de nous).	A.C. 4. Pot reaccionar amb rebuig quan algú intenta compartir una acció amb ell.	E.4. Pot fer alguna expressió oral com sons, cantarella, sense cap intenció comunicativa.	1. FLX.4. En la seva activitat espontània predomina la repetició, els rituals o estereotips motores.	
R.A.4. Pot mostrar-se molt alterat en l'absència de l'educador, o no donar cap signe d'adonar-se'n.	C.M.4. No respon a les mostres d'emocions d'altres persones.	E.E.4. Manca total d'expressió de desitjos i d'emocions de manera intencional. Acostumen a ser difícils de comprendre o interpretar.	2. FLX.4. Presenta molta resistència als canvis de rutines.	
R.N.4. Les situacions noves o desconegudes li creen molt neguit i generalment reacciona amb plor, agressivitat, volent marxar... Sembla que no s'adona de la situació de canvi.	AD i C.4. Reacciona a la frustració amb fortes rebequeries que poden durar estona. Cal molta contenció i presència de l'adult. No mostra resposta davant de situacions que puguin frustrar-lo.	I.4. És molt difícil que faci algun tipus d'imitació, fins i tot amb inducció i estímul.	ANT.4. No pot anticipar situacions habituals de la seva vida quotidiana.	
F.4. Sovint té reaccions d'esclat emocional, amb rabioles que poden ser difícils de contenir.	R.C.4. Els altres nens semblen inexistents per a ell/a, malgrat la inducció de l'adult.	S.4. Absència completa de joc funcional. L'activitat espontània és fonamentalment motriu o sensorial.	AT.4. Té forces dificultats en centrar l'atenció en una activitat, fins i tot amb l'acompanyament de l'adult.	

(Taula 4. L'elaboració d'aquests indicadors s'ha realitzat a partir de les quatre Dimensions de l'IDEA: *Inventario de espectro autista* (Rivière, 2002), del document *Criteris mínims per orientar l'escolarització inclusiva. Orientacions de cara a les propostes d'escolarització*. (Grup de Treball Assessorament Psicopedagògic i Inclusió, coordinat per CSE de la DGI, 2009), i els referents adquirits en la meua experiència professional amb alumnat amb TEA.)

**PAUTA PER A LA VALORACIÓ PSICOPEDAGÒGICA D'INFANTS AMB TRETS RELACIONATS
AMB L'ESPECTRE AUTISTA (Inici segon cicle Educació Infantil)**

NOM:
ESCOLA:

DATA NAIXEMENT:
DATA OBSERVACIÓ:

CAPACITATS D'AUTONOMIA, PERSONAL I AFECTIVES		Perfil 1	Perfil 2	Perfil 4	OBSERVACIONS
C.E. Control d'esfínters	C.E.1. Encara no controla esfínters però es preveu que podrà fer-ho en els properes mesos.				
	C.E.2. Pot no controlar esfínters i no es preveu quan podrà fer-ho (hi ha algun indici de comprensió de l'hàbit).				
	C.E.4. Pot no controlar esfínters i no es preveu quan podrà fer-ho.				
A.V. Ajut en vestit	A.V.1. Necessita ajut de l'adult, però col·labora en vestir-se i desvestir-se.				
	A.V.2. Pot ser que no col·labori en vestir-se i desvestir-se o ho faci de manera molt passiva.				
	A.V.4 Generalment no pot col·laborar en vestir-se i desvestir-se.				
A.M. Ajut en menjar	A.M.1. Pot necessitar ajut per menjar.				
	A.M.2. Necessita ajut per menjar (presenta dificultats en l'acceptació d'aliments nous, menja de manera indiscriminada...).				
	A.M.4. Necessita ajut per menjar (menja només alguns aliments concrets i no accepta de nous).				
R.A. Reacció davant l'absència	R.A.1. Si la mestra o educadora s'absenta pot sentir-se neguitós.				
	R.A.2 Es mostra molt inquiet i desorientat en l'absència de l'educadora habitual.				
	R.A.4. Pot mostrar-se molt alterat en l'absència de l'educadora, o no donar cap signe d'adonar-se'n.				
R.N. Reacció davant la novetat	R.N.1. Pot inquietar-li les situacions noves o els canvis en el seu entorn, però els tolera i s'adapta sense que es produeixi una desestabilització emocional.				
	R.N.2. En situacions noves o imprevistes pot mostrar-se molt neguitós. Pot plorar o voler marxar.				
	R.N.4. Les situacions noves o desconegudes li creen molt neguit i generalment reacciona amb plor, agressivitat, volent marxar... Sembla que no s'adona de la situació de canvi.				
F. Reacció a les frustracions	F.1. Pot tolerar les frustracions sense fer rabioles fortes, o si les té es poden reconduir sense massa dificultat.				
	F.2. Davant de frustracions pot tenir reaccions d'esclat emocional, amb algunes rabioles que poden ser difícils de contenir.				
	F.4. Sovint té reaccions d'esclat emocional, amb rabioles que poden ser difícils de contenir.				
Total de cada perfil					

CAPACITATS DE RELACIÓ SOCIAL		Perfil 1	Perfil 2	Perfil 4	OBSERVACIONS
I.A. Interès pels altres	I.A.1. Tolera la relació amb adults coneguts i propers.				
	I.A.2. Manifesta poc interès o intermitent per la relació amb adults coneguts i propers.				
	I.A.4. No manifesta interès pel contacte amb persones. Sembla impenetrable.				
V. Vincle relacional	V.1. Té vincle establert amb figures parentals o de referència.				
	V.2. Té moltes dificultats en establir vincles, o està molt estretament vinculat a alguna de les figures parentals i manifesta moltes dificultats per separar-se'n.				
	V.4. Pràcticament no té vincles relacionals amb persones, o pot existir vincle amb alguna de les figures parentals, però de forma adhesiva, molt indiferenciada, amb dificultats per a separar-se'n físicament.				
A.C. Acció conjunta	A.C.1. Pot compartir amb elles mirades o accions conjuntes.				
	A.C.2. Les accions amb l'altre van bàsicament adreçades a aconseguir el que vol.				
	A.C. 4. Pot reaccionar amb rebuig quan algú intenta compartir una acció amb ell.				
C.M. Comprensió mentalista	C.M.1. Pot tenir dificultat en captar les expressions o indicis de pensaments o sentiments d'altres (quan la mestra o pares s'enfaden, quan plora un altre nen...).				
	C.M.2. Sembla que no li afecta o no pot reconèixer les expressions dels altres: enuig, advertiment.				
	C.M.4. No respon a les mostres d'emocions d'altres persones.				
Ad. i C. Adaptació i Contenció	AD i C.1. Pot mostrar un gran esforç per respondre als requeriments dels adults, fent una sobreadaptació.				
	AD i C.2. Respon a les frustracions amb rebequeries i cal que l'adult el contingui durant una estona.				
	AD i C.4. Reacciona a la frustració amb fortes rebequeries que poden durar estona. Cal molta contenció i presència de l'adult. No mostra resposta davant de situacions que puguin frustrar-lo.				
R.C. Relació amb companys	R.C.1. Pot observar el que fan altres nens però pràcticament no té interaccions amb ells.				
	R.C.2. Només puntualment i amb la inducció de l'adult pot mirar d'altres nens.				
	R.C.4. Els altres nens semblen inexistents per a ell/a, malgrat la inducció de l'adult.				
Total de cada perfil					

CAPACITATS COMUNICATIVES I SIMBÒLIQUES		Perfil 1	Perfil 2	Perfil 4	OBSERVACIONS
I.C. Intenció comunicativa	I.C.1 Té intenció comunicativa però amb poc intercanvi recíproc amb l'altre.				
	I.C.2 -Manifesta alguna intenció comunicativa amb les figures de referència, encara que discontinua i sense llenguatge oral.				
	I.C.4. Absència de comunicació intencionada. Mutisme total o parcial.				
C. Comprensió	C.1. Té comprensió d'ordres relacionades amb l'entorn concret on es mou.				
	C.2. Sembla tenir moltes dificultats per comprendre ordres i enunciats orals relacionats amb sí mateix i el seu entorn. Sovint no respon a ells.				
	C.4. No hi ha respostes quan se'l crida o se li donen indicacions.				
E. Llenguatge expressiu	E.1. El seu llenguatge expressiu pot ser poc, o inusualment desenvolupat per la seva edat.				
	E.2. Es comunica per aconseguir el que vol utilitzant la mà de l'adult com allargament de la pròpia. Pot utilitzar altres recursos expressius: gest, sons, cantarella, o paraules, però sense un significat que es pugui compartir.				
	E.4. Pot fer alguna expressió oral com sons, cantarella, sense cap intenció comunicativa.				
E.E. Expressió d'emocions	E.E.1. Té dificultats per expressar desitjos o emocions de manera intencional.. Però ens dona alguna indicació i així podem captar alguna cosa del que li passa.				
	E.E.2. Només puntualment expressa desitjos o emocions de manera intencional. Quan ho fa pot ser de manera poc adequada (amb impaciència, plors, preguntes repetitives...).				
	E.E.4. Manca total d'expressió de desitjos i d'emocions de manera intencional. Acostumen a ser difícils de comprendre o interpretar.				
I. Imitació	I.1. En alguns moments pot imitar el que fan adults o altres infants de manera espontània.				
	I.2. Amb inducció o estimulació pot arribar a imitar algunes accions.				
	I.4. És molt difícil que faci algun tipus d'imitació, fins i tot amb inducció i estímul.				
S. Simbolisme	S.1. Pot fer un joc funcional encara que sigui repetitiu i amb poca continuïtat.				
	S.2. El joc és bàsicament de caire senso-motriu. Pot haver indicis de joc funcional.				
	S.4. Absència completa de joc funcional. L'activitat espontània és fonamentalment motriu o sensorial.				
Total de cada perfil					

CAPACITATS D'ORGANITZACIÓ DE PENSAMENT I PER L'APRENENTATGE		Perfil 1	Perfil 2	Perfil 4	OBSERVACIONS
R.S. Reacció a estímuls sensorials	R.S.1. Tolera situacions amb estímuls sensorials intensos i canviants, però de vegades sembla incòmode (es tapa les orelles, s'amaga...).				
	R.S.2. Davant d'estímuls sensorials intensos es mostra inquiet, plora o vol marxar, però es tranquil·litza amb la companyia de l'adult.				
	R.S.4. Davant d'estímuls sensorials intensos s'inquieta molt (plora, vol fugir, agredeix...), és molt difícil calmar-lo.				
S.I. Sentit i Intencionalitat d'accions	S I.1. Manifesta intencionalitat en les seves accions, encara que aquesta sigui molt primària (predomini de l'activitat motriu...).				
	S.I.2. En ocasions mostra Intencionalitat en les seves accions.				
	S.I.4. El seu moviment i activitat sembla no tenir objectius ni intenció.				
FLX. Flexibilitat	1.FLX.1. Pot tenir alguns objectes o temes d'interès obsessius, però pot participar en activitats proposades.				
	1.FLX.2. Manifesta adhesió a objectes o activitats repetitives o estereotipades.				
	1. FLX.4. En la seva activitat espontània predomina la repetició, els rituals o estereotips motores.				
	2.FLX.1. Pot mostrar-se perfeccionista en les seves realitzacions.				
	2.FLX.2. Generalment es mostra resistent als canvis.				
	2. FLX.4. Presenta molta resistència als canvis de rutines.				
ANT. Anticipació	ANT.1. Pot anticipar situacions habituals davant d'indicadors coneguts.				
	ANT.2. Pot arribar a fer anticipació d'alguna situació quotidiana.				
	ANT.4. No pot anticipar situacions habituals de la seva vida quotidiana.				
AT. Atenció	AT.1. Té tendència a dispersar l'atenció, però pot estar estones curtes realitzant una acció sense necessitat de l'ajut de l'adult.				
	AT.2. Necessita el suport de l'adult per centrar l'atenció durant una estona en una activitat.				
	AT.4. Té forces dificultats en centrar l'atenció en una activitat, fins i tot amb l'acompanyament de l'adult.				
Total de cada perfil					

SUMES D' ITEMS PER CAPACITATS	Perfil 1	Perfil 2	Perfil 4
Capacitats d'autonomia personal i afectives			
Capacitats de relació social			
Capacitats comunicatives i simbòliques			
Capacitats d'organització de pensament i per l'aprenentatge			
Totals			

LLEENDA DE SIGLES DELS INDICADORS

Capacitats d'autonomia personal i afectives:	Capacitats de relació social	Capacitats comunicatives	Capacitats d'organització de pensament i per l'aprenentatge
C.E. Control d'esfínters A.V. Ajut en vestit A.M. Ajut en menjar R.A. Reacció davant l'absència R.N. Reacció davant la novetat F. Reacció a les frustracions	I.A. Interès pels altres V. Vincle relacional A.C. Acció conjunta C.M. Comprensió mentalista Ad. i C. Adaptació i Contenció R.C. Relació amb companys	I.C. Intenció comunicativa C. Comprensió E. Llenguatge expressiu E.E. Expressió d'emocions I. Imitació S. Simbolisme	R.S. Reacció a estímuls sensorials S.I. Sentit i Intencionalitat d'accions ANT. Anticipació FLX. Flexibilitat AT. Atenció

Notes:

[*] El contingut d'aquest article ha estat elaborat a partir del treball realitzat durant la llicència d'estudis que el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya em va concedir durant el curs 2008-09. Agraixo les aportacions fetes per part del/ es company/ es dels EAP de Sants-Monjuic i Sabadell.

[1] Inclou les Unitats d'Educació Especial (Decret 299/1997) existents en centres ordinari, segons indiquen les Instruccions per a l'organització i funcionament dels centres educatius per al curs 2010-11.

[2] Les UME són recursos educatiu-terapèutics existents en algunes institucions o escoles especialitzades per atendre infants amb trastorns mentals greus.

Referències bibliogràfiques:

- CASTILLA CASTILLA, M. TERESA. 2009 *Factors significatius per a l'escolarització de l'alumnat amb trastorns generalitzats del desenvolupament. Intervenció psicopedagògica per a l'escola inclusiva*, (xarxa) <http://phobos.xtec.es/sgfprp/resum.php?codi=1934>.
- CASTILLA CASTILLA, M. TERESA. 2010. *L'alumnat amb trastorns de l'espectre autista: un repte per a la inclusió educativa*. Àmbits de Psicopedagogia, n. 30, pàg.15-21.
- CRESPO CUADRADO, MANUELA, 2001. *Autismo y Educación*. Actas del III Congreso "La Atención a la Diversidad en el Sistema Educativo". Universidad de Salamanca. Instituto Universitario de Integración en la Comunidad (INICO) (xarxa)

<http://campus.usal.es/~inico/actividades/ponenciasuruguay.htm>

EGUZZIÑE ETXABE MERODIO, 2002 *Modalidades de escolarización. Análisis de una experiencia de apoyo a la integración*. Trobada Escola Inclusiva, present i futur.

HERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, J.M, 2006. Centros de Integración Preferente para Alumnos con Trastornos Generalizados del Desarrollos: Reto...Realidad. *Polibea*, vol. 78:22-27.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT. *Decret 2999/1997 sobre l'atenció educativa a l'alumnat amb necessitats educatives especials*.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ 2009 Departament d'Educació *Aprenem junts per viure junts. Pla d'Acció 2008-2015* (xarxa) http://www20.gencat.cat/docs/Educacio/Documents/ARXIU/Aprendre_junts.pdf

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ, 2010.1 *Instruccions per a l'organització i funcionament dels centres educatius públics d'educació infantil i primària i d'educació especial per al curs 2010* (xarxa) <http://educacio.gencat.net/portal/page/portal/Educacio/InstruccionsCurs>

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ, 2010.2 *Elements per a afavorir la inclusió* (xarxa) http://www20.gencat.cat/portal/site/Educacio/menuitem.a735c8413184c341c65d3082b0c0e1a0/?vgnextoid=24daccb509025210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=24daccb509025210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default#FW_contingut

Correspondència amb l'autora: M. Teresa Castilla Castilla.

E-mail: mcastil3@xtec.cat

